

UOT 576.895.132

N.A.Həsənli
AMEA Zoologiya İnstitutu
hesenli-nermin89@mail.ru

KİÇİK QAFQAZIN ŞİMAL-ŞƏRQ ƏTƏKLƏRİNDƏ QOYUNLARIN *CYSTICERCUS OVIS* (*TAENIA OVIS*) NÖVÜ İLƏ YOLUXMA DƏRƏCƏSİ

Açar sözlər: *Cysticercus ovis*, qoyun, keçi, teniidi, invazion

Cysticercus ovis növü yetkin mərhələdə (*Taenia ovis*) itkimilərin nazik bağırsağında, sürfə mərhələsində (*Cysticercus ovis*) isə qoyun, keçi, ceyran, dəvə və insanın ürəyində, qaraciyərində, mədənin selikli qişasının altında parazitlik edir. *C. ovis* növü istər Azərbaycanda, istərsə də ətraf regionlarda qoyunçuluq təsərrüfatlarında geniş yayılmışdır və helmintoz törədicilərinə görə qeyri- sağlam təsərrüfatlarda ciddi iqtisadi ziyan vurur.

H.A.Гасанли

СТЕПЕНЬ ИНФЕКЦИИ ОВЕЦ ВИДОМ *CYSTICERCUS OVIS* (*TAENIA OVIS*) НА СЕВЕРО-ВОСТОЧНЫХ СКЛОНАХ МАЛОГО КAVKAZA

Ключевые слова: *Cysticercus ovis*, овцы, козы, тенииды, инвазия

Вид *Cysticercus ovis* на этапе зрелости паразитирует в тонких кишках собакообразных, а на этапе личинок в сердце, печени, под слизистой оболочкой желудка овец, козы, джейран, верблюда и человека. Вид *C. ovis* широко распространен в хозяйствах по овцеводству как в Азербайджане, так и в окрестных регионах и по гельминтозным возбудителям наносит серьезный экономический ущерб в нездоровых хозяйствах.

N.A.Hasanli

THE DEGREE OF SHEEP INFECTION WITH THE SPECIES *CYSTICERCUS OVIS* (*TAENIA OVIS*) ON THE NORTHEASTERN SLOPES OF THE LESSER CAUCASUS

Keywords: *Cysticercus ovis*, sheep, goats, teniidi, invasion

The species *Cysticercus ovis* at the maturity stage parasitizes in dog-like small intestines, and at the stage of larvae in the heart, liver, under the mucous membrane of the stomach of sheep, goats, gazelles, camels and humans. The species *C. ovis* is widespread in sheep farms both in Azerbaijan and in the surrounding regions and causes helminth infections, causing serious economic damage to unhealthy farms.

Giriş

Azərbaycanda *T.ovis* növünün yalnız yetkin mərhələdə yayılması haqda bəzi məlumatlar vardır [1,6].

Azərbaycanda *C.ovis* növünün qoyunlar arasında yayılma dərəcəsinin öyrənilmədiyini nəzərə alaraq 2017-ci ildən başlayaraq heyvandarlığın geniş inkişaf etdirildiyi Kiçik Qafqazın şimal-şərq ərazilərində *C.ovis* növünün qoyunlar arasında yayılmasını öyrənməyə başlamışıq.

C.ovis növü tədqiqat zamanı bizim tərəfimizdən Kiçik Qafqazın şimal-şərq rayonlarında tədqiq edilmiş 1164 baş qoyundan 334-də aşkar edilmişdir. Yoluxmanın ümumi ekstensivliyi 29,7%, intensivliyi isə 1-22 fərd arasında tərəddüd etmişdir. Cədvəl 1.

Cədvəl 1. *C.ovis* növünün qoyunlar arasında rayonlar üzrə yayılması

Rayonlar	Tədqiq edilmişdir	Yoluxmuşdur	Yoluxmanın ekstensivliyi	Yoluxmanın intensivliyi
Ağstafa	241	80	33,2	1-7
Qazax	278	76	27,3	2-13
Tovuz	293	70	23,9	1-7
Şəmkir	226	85	37,6	4-22
Daşkəsən	59	11	18,6	1-4
Gədəbəy	67	12	17,9	2-8
Cəmi	1164	334	29,7	1-22

Cədvəldən göründüyü kimi invaziyanın yüksək ekstensivliyi (37,6%) Şəmkir rayonu ərazisində, nisbətən az isə Gədəbəy (17,9%) rayonu ərazisində qeydə alınmışdır. İnvaziyanın ekstensivliyi qalan digər rayon ərazilərində 18,6%-lə 33,2% arasında tərəddüd etmişdir.

C.ovis növünün rayon ərazilərində qoyunlar arasında yayılma dərəcəsi bir tərəfdən təsərrüfat daxilində baytarlıq-sanitariya vəziyyəti ilə əlaqədardır, digər tərəfdən də ferma ərazilərində teniidoz törədicilərinə görə qeyri-sağlam səllimi və çoban itlərin olmasından və ətraf ərazilərdə vəhşi itkimilərin yayılma dərəcəsindən asılıdır.

Tədqiq olunan qoyunlar arasında invaziyanın yüksək intensivliyi də vəhşi itkimilərin çox yayıldığı Kür çayının sağ sahil ərazilərində Şəmkir rayonu ərazisində (4-22 fərd), nisbətən aşağı intensivlik Daşkəsən (1-4 fərd) və Gədəbəy (2-8 fərd) rayonları ərazilərində qeydə alınmışdır [2, 4].

Qoyunlar ekoloji zonalar və yaş qrupları üzrə tədqiq edilmişdir. Cədvəl 2.

**Cədvəl 2. *C.ovis* növünün yaş qrupları və ekoloji zonalar üzrə yayılması
(qeyri-tam yarmaya görə)**

Yaş qrupları	Düzənlik zona	Dağətəyi zona	Dağlıq zona
Quzu 378	140-29(20,7)	160-59(36,9)	78-13(16,6)
Toğlu 528	217-62(28,6)	195-87(44,6)	116-32(27,6)
Qoyun 258	118-33(27,9)	80-7(8,7)	60-12(20,0)
Cəmi: 1164	475-124(26,1)	435-153(35,2)	254-57(22,4)

Cədvəldən göründüyü kimi yüksək yoluxma faizi dağlıq zonaya nisbətən (16,6%), dağətəyi (36,9%) və düzənlik (20,7%) zonalarda qeydə alınmışdır. Bunun səbəblərindən biri düzənlik və dağətəyi zonalarda döl dağlıq zonaya nisbətən tez başlayır və quzular otlığa dağlıq zonadan tez çıxarılır. Toğlular və qoyunlar arasında da invaziyanın ekstensivliyi dağətəyi (44,6%) və düzənlik (28,6%) zonalarda dağlıq zonadan (27,6%) daha yüksəkdir. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, düzənlik zonada yaradılmış təsərrüfatlar su hövzələrinin ətrafında, xüsusilə Kür çayının və onun sağ sahil qollarının ətrafında yaradılmışdır. Dağətəyi zonada isə təbii landşaftların ərazisi çox olduğu və otlaqların geniş əraziləri əhatə etdiyi üçün bu ərazilərdə həm qoyunçuluq təsərrüfatlarının sayı, həm də sürülərdə qoyunların baş sayı dağlıq ərazilərdə yaradılmış təsərrüfatlara nisbətən daha çoxdur [5].

Göstərilən səbəblər üzündən həm dağətəyi zonada, həm də düzənlik ərazilərdə *C.ovis* növünün axırncı sahibləri olan itlər və vəhşi itkimilər bu ərazilərdə daha çox cəmləşmişlər [2,3].

Tədqiq edilən qoyunlar arasında ümumilikdə *C.ovis* növünə düzənlik zonada 26,1%, dağətəyi zonada 35,2% və dağlıq zonada isə 22,4% yoluxma qeydə alınmışdır.

Nəticə

1. Kiçik Qafqazın şimal-şərq ətəklərində qoyunların ümumilikdə 28,7% *C.ovis* növünə yoluxma aşkar edilmişdir. O cümlədən düzənlik zonada 26,1%, dağətəyi zonada 35,2% və dağlıq zonada isə 22,4% yoluxma aşkar edilmişdir;

2. Qoyunların yaş qrupları üzrə aparılan tədqiqatlar zamanı quzular arasında 36,9%, toğlular arasında 44,6% və qoyunlar arasında isə 42,9% *C.ovis* növünə yoluxma aşkar edilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əhmədov N.M. Azərbaycanda ev heyvanlarının biomüxtəlifliyi. Bakı, Elm nəşriyyatı, 2004, s. 162-164.

2. *İbrahimova R.Ş.* Azərbaycanca əhli itkimi və pişikimilərin başlıca helmintoz törədicilərinin yayılmasının bioekoloji xüsusiyyətləri. AMEA Naxçıvan bölməsinin Xəbərləri, təbiət və texniki elmlər seriyası, Naxçıvan “Tusi”, 2018, cild 14, N 4, c. 222-227.
3. *Sadıqov İ.Ə.* İnsan və ev heyvanlarının başlıca helmintozlarının ocaqlılığına dair // AMEA-nın Xəbərləri, biologiya elmləri seriyası, 1999, №1, s. 38-42.
4. *Боев С.Н., Соколова И.В., Панин В.Я.* Гельминты копытных животных Казахстана. т.1. Алма-Ата: АН Казах. ССР, 1962, 373 с.
5. *Садыгов И.А., Йолчуев М.Ш., Ибрагимова Р.Ш.* Экологические особенности основных возбудителей гельминтоза домашних плотоядных животных в Апшероне и приграничных юго-восточных районах. Материалы научной конференции «Защита и изучение животного мира в конце XX века», посвященного 80-летию акад. М.А.Мусаева. Баку, Эльм, 2001, стр. 191-193
6. *Hasanli N.A.* Tenuidies small horned livestock in the north-eastern foothills of the Small Caucasus and the factors influencing their distribution. Journal of Entomology and Zoology Studies, 2018, 6(6), 493-495.

Redaksiyaya daxil olub 03.04.2020